

LYKİA KÜLTLERİ

Dr. ZAFER TAŞLIKLIOĞLU

Klâsik Filoloji İlmî Yardımcısı

Lykia, hem coğrafi, hem de tarihî durum itibariyle pek büyük önemi olan bir memleketdir. Bir yandan Anadolu ve Önasya kültürleri diğer yandan da Yunan âlemi ile ilgilidir. Ben etüdümdede, Lykia tarihine yardımcı bir etüd olarak onun kültlerini ele aldım. Bu kültlerin, Grek kültlerinde benzerleri vardır. Bu bakımdan Lykia kültlerinin teşekkül etmiş ve gelişmiş, hattâ edebî eserlerde geçmiş Grek kültlerine ne dereceye kadar prototiplik ettiğini araştırmak etüdümüzün gayelerinden biri idi. Nitekim bu meyanda asıl mevzuumuzu teşkil eden Anadolu kültür çağlarından birinin mythos'unu belirtmeğe çalıştım. Fakat böyle külli bir çalışma, zaman meselesi olmakla beraber uzun meşaiyi de gerektirir. Biz bu etüdümüzle Anadolu'yu geniş bir mıntaka olarak almaktan ziyade, onu bölgelere ayırarak bunlardan birinin, Lykia'nın kültlerini işledik. Gayemiz, bir yandan Anadolu kültür ve din tarihinde bir varlık olarak gözükken bir milletin iç alemini, onun henüz bizce çok iyi tanınmıyan tarihinin bir yönünü aydınlatmıya, eski medeniyetlerde çok-büyük yeri olan mythos'larını karakterlendirmeye çalışmak, Öte yandan da Lykia'nın kültür coğrafyasını göz önünde bulundurduğumuz için mythos'larının öz vasıflarını ve Yunan âlemi ile temas sonucunda ona neler verdiğini tespit etmektir. Bu gayretin asıl yüksek gayesi, şumullü bir Anadolu mythos'u meydana çıkarmaktır. Fakat biz, burada tercihan Lykia mythos'unu işlemeye yeltendik; çünkü, Lykia bir taraftan iç Anadolu ile ve Şark âlemi ile diğer taraftan da deniz yolu ile Grek âlemi ile temas halindedir. O halde bu memleketin mythos'unda neler vardı? Elemanları, ne idi? Grek dünyasına birşey verebildi mi? Neler verdi? İşte bunları tespit etmeğe çalıştık. Tezimin esas noktaları şunlardır:

- 1 — Lykia'nın coğrafi durumu ve Lykialıların târihi.
- 2 — Apollon lykeios epitheton'unun Lykia ile olan münasebeti ve dolayısıyla Lykia kelimesinin mahiyeti.
- 3 — Lykia şehirlerinde kendini gösteren muhtelif resmî ve hususîlerin şehirlere göre sıralanması.
- 4 — Aynı kültlerin tanrılara göre sıralanması.

Kült bakımından asıl mevzuumuzu teşkil eden ve havası bütün Lykia bölgesini kaplıyabilecek kadar genişçe bir sahaya yayılan şehir ve dağlarını birkaç kelime ile burada zikretmek her halde faydalı olacaktır.

Şarktan Toros dağlarının yamacını teşkil eden dağlık arazinin düzlenmiye başladığı Attalia (Antalya) limanının şimali garbisinden başlayarak garpta Telraessos (Fethiye) koyuna küçük bir veterin meydana getireceği bir daire kavsinin tatlı eğriliğini andıran münhani bir çizgi uzatarsak husule gelen yarım ada, Milyas adı ile anılan Elmalı yaylası ve Solyma dağı, kıyılarında Tlos, Xanthos ve Pinara gibi şehirleri sulayan Xanthos nehri (Esençay), Kragos ve Antikragos dağları vardır.

Lykia'nın yer yer sivrilen dağları, derin vadileri ile sarp ve limansız sahilleri, hele garpta heybetli dağ silsileleri arasında kaybolan İndus (Dolamançay) yatağının vahşiliği yüzünden diğer komşuları ile irtibatı kesilmiş bir vaziyette idi. Bu kapalılık, düşünülecek olursa, en eski ahlâk ve müesseselerini uzun zaman muhafaza etmelerine, ecnebi tesirlerin kolayca nüfuz edememelerine ve hele san'at ve din sahasında tamamen kendilerine has bir mahiyet arzetmelerine kuvvetle yardım etmiş olduğu neticesine varılır.

Lykia'nın tarihine gelince : Bu memleket sakinlerinin yerli olmayıp, o zaman reisleri bulunan Sarpedon, kardeşi Minos-ile geçinemeyip mahiyeti ile birlikte Yunan kolonizasyonuna takaddüm eden bir devirde Girit'ten ayrılmış, Anadolu'nun Milyas mıntakasına gelip yerleşmiştir. Bu insan kitlesi başlangıçta Termil'ler âdî ile anılırken, sonraları Sarpedon'un Ölümü ile tanrı Solymos'un adına izafeten kendilerine Solym'ler denmiş ve ondan sonra kısmen Girit, kısmen de Karia kanunlarını kabul ederek asıl âdetleri olan baba aile adını değil de anne aile adını kullanmaktan vaz geçmemişlerdir. Mahiyeti, esrar dolu bu Giritli kitle sarp ve haşin Lykia'ya yerleştikten sonra yüksek cengâverlikleri sayesinde müteaddit müstevlilere karşı yurtlarını uzun zaman muhafaza etmesini bilmişler ve. istiklâllerini, birçok harplere sahne olmuş olan Anadolu'da Pers istilâsına kadar devam ettirmişlerdir.

Apollon'un epitheton'u olan Lykeiös lakabının Lykia adı ile mü-nasebettar bulunup bulunmadığı meselesi üzerinde durulduktan sonra bir yandan Lykianın belli başlı şehirlerinde gelişmiş kültürleri, diğer yandan da mevcut tanrıların hangi şehirlerde kültürleri olduğu gözden geçirilmiştir., Araştırmalarımızın seyri de işte bu iki türlü tasnife göre inkişaf etmiş bulunuyor.

Kültlerini tespitte çalıştığımız bütün Lykia şehirlerinin gerek resmî, gerekse hususî tarıkları arasında burada, sadece bu esrar dolu memlekette adı, kutsallığının büyüklüğünden dolayı sakinlerine de teşmil edilip ilânihaye aynı adla anılan Solym'ler, Termessos şehrine hâkim Güldere dağının tepesinde, Grek din telâkkisine tamamen aykırı ve sa-

dece şark âlemine, daha doğrusu Lykia'ya has bir inanış tarzî ile nefsinde aynı zamanda Zeus, Ares, ve Poseidon gibi üç ulûhiyeti tecelli ettiren tanrı Solymos'ü zikredelim.

Esaslı bir kült merkezi olan Termesos şehrinde Zeus-Solymeus'un, Lykia din telâkkisine uygun bir tarzda tecelli ettiğini daha açık olarak ifade etmek için, onun Zeus Stratios ve Labrandeus epitheton'ları ile sık sık görüldüğünü belirtmek kâfidir.

Tanrılar ülkesi olan aynı memleketin garp sınırlarında Tlos, Xanthos ve Pinara gibi baş şehirlerde Zeus-Solymeus'u cengâverlikleri ile ün salmış, bir Kragos (Zeus) olarak takdis edilir görmek bu resmî tanrının burada esaslı bir kültü olduğuna işaret eder.

Lykia'nın şark kısmında millî bir kült halini alan Zeus kültü, memleketin garbına doğru gidildikçe yerini bu defa Apollon kültüne terk ettiği görülür. Hemen bütün garp şehirlerinde, hele Kanthos nehrinin denize döküldüğü yerin cenubi şarkisinde bugün bataklıklar arasında kaybolmuş olan Patara'da meşhur Apollon Kâhin evinin bulunması bu keyfiyeti tamamiyle takviye etmektedir. Sonra aynı şehrin kuruluşunun bazı mythos esaslarına dayanılarak Apollon ile izah edilmeye kalkışılması bu civarda Apollon kültünün mühim bir yer aldığını gösterir.

Apollon kültünün Lykia'da pek fazla yayılmış olması aynen Zeus kültü gibi bu kültün de burada millî bir kült olduğuna delâlet eder. Hemen hemen ekseri Lykia şehirlerinde millî kültün yanı başında bir de o şehre has millî olmıyan diğer bir hususî külte rastlamak mümkündür.

Elimizde mevcut edebî eserler, kitabeler, hattâ yapı bakiyeleri bize bütün Lykia şehirlerinde muhtelif kültleri mütalâa etmemize bütün genişliği ile fırsat vermektedir.

İlk bakışta, asırlarca Şark ile Garp arasında mütevassıt bir rol oynamış hissini veren Lykia, eski çağda medeniyet tarihi bakımından oldukça mühim bir yer almaktadır. Çok arızalı ve sarp bir memleket olmasına rağmen komşuları ile olan münasebetlerinde gene göze batacak kadar yakınlık göstermiştir. Dizinin hemen dibinde köpürmekte olan yeşil, denizin sayesinde yakın ve uzak adalarla, Filistin, Suriye ve Mısır gibi Şark âlemleri ile gâh uzaktan, gâh yakından dâima temas halinde bulunmuş olması, diğer yandan memleketin fazla kapalılığı kendisinin sanat ve din sahasında tam manâsiyle orjinal ve tam manâsiyle iphamlı bir mahiyet arzetmesi neticesini doğurmuştur. İşte onun bu orjinalliği, onun bu iphamlılığı Bellerophon gibi bazı kahramanları, müteaddit sanat, erbabını sinesinde toplamaya sebep olmuş ve onların şaheserler meyanında bulunan Xanthos'un Nereid'ler ve Trysa'nın Heraion âbideleri gibi eserler vermelerine önyak olmuştur.

Böylece Lykia kültlerinin umumî Anadolu kültürleri arasında önemli bir yer aldığı şüphe kalmamıştır; yalnız bu sahanın daha

çok iŐlenmesi gerektiği meydandadır. Etüdüme bu yolda ancak ilk adıma atmış bulunuyorum; yalnız ufuk açılmıştır; bunu da hocam Prof. Dr. G. Rohde'ye borçluyum. Çalışmalarım da beni çok teşvik etmiş ve yardımlarını asla esirgememiştir.